

EPÄMÄÄRÄINEN, HIENOJAKOINEN, SOLIDAARINEN

Katsaus identiteetin rooliin queer-tutkimuksessa

Vilja Jaaksi & Tiia Sudenkaarne

Queer -identiteeteissä on 2000-luvun aikana tapahtunut murros: queer teoreettinen identiteettikriittisyys ja epämääräisyyden ihannointi on väistynyt, ja yhteisöt ovat kehittäneet yhä yksityiskohtaisempia ja hienojakoisempia kategorioita kuvaamaan sukupuolta ja seksuaalisuutta. Esimerkiksi Facebookin vuonna 2014 julkaisema lista 70 sukupuolivaihtoehdosta (esim. Bivens 2017) kuvaa viime vuosikymmenellä tapahtunutta muutosta sekä yksilöiden tavoissa kuvata ja kategorisoida itseään että tällaisen ajattelun valtavirtaistamisesta. Onko moninaistuminen myös politiikkojen sirpaloitumista? Oikeastaan queerin piirissä kukoistavat olemisen ja tekemisen politiikat ovat aina olleet sirpaloituneita; myös siten, että omat etuoikeudet saattavat jäädä tavoittamattomiin solidaarisuuden kustannuksella.

Murros on luonut kieltä kuvata kokemuksia, joista on aiemmin ollut vaikea tai mahdoton puhua. Toisinaan nämä uudet identiteetit ja niiden esittämät haasteet perinteisille (queer- ja transtutkimuksenkin) raameille ovat herättäneet kritiikkiä niiden nojatussa ongelmallisiin taksonomian perinteisiin (Amin 2023). Muutos asettuu vastaan queer-teoriaa määrittävää identiteettikriittisyyttä ja epämääräisyyden korostamista: klassikkoteoksissa identiteetti on nähty lääketieteellis-laillisen vallan ja kategorisoinnin seurauksena

(Foucault 1978) sekä rajoittavien normien toistamisen efektinä (Butler 1990). Siinä missä identiteetti on perinteisesti queer-teoriassa nähty rajoittavana ja moninaisuutta pelkistävänä, identiteettien kirjon kasvaessa nousee kysymys siitä, missä määrin identiteetit voivat olla myös avartavia (Nichols 2022). Queer-tutkimuksen julkaisulle jännite moninaistuvien kategorioiden ja queerin epämääräisyyden välillä on siis aito – ja erittäin kiinnostava. Tässä SQS-lehden avoimessa numerossa yhtenä punaisena lankana nouseekin näiden näkökulmien rinnakkaisuus eri teksteissä ja paikoittainen päällekkäisyys tekstien sisällä.

Identiteettien hienojakoisuutta käsittelevät Anu-Katariina Saloheimo esseessään sukupuolen tiedustelusta kyselytutkimuksissa ja Katriina Koponen artikkelissaan aseksuaalisuuden kokemuksen nimeämisestä. Saloheimo kuvaa kyselytutkimuksia varten kehittämänsä metodologista ratkaisua, joka mahdollistaa yksityiskohtaisen ja hienojakoisen kuvauksen osallistujien sukupuolesta. Saloheimo esittää ratkaisun korvaamaan perinteisen listan (joka aina jättää jotkut ulkopuolelleen) vaihtoehtoja niin, että vastaajia pyydetään kuvaamaan omaa mieheyttään/naiseuttaan/ei-binäärisyyttään asteikolla ”olen täysin selkeästi” – ”en ole lainkaan.”

SQS
3/2025

I

Johdanto

Vilja
Jaaksi
ja
Tiia
Sudenkaarne

Tekstissä esitetty malli tarjoaa hienojakoisen tavan tiedustella sukupuolta, mutta mahdollistaa myös yleistettävyyttä, jota on esimerkiksi avovastauksilla vaikea saavuttaa. Se tarjoaa konkreettisia käytänteitä siihen, miten sukupuolta voidaan tiedustella ei-binäärisesti, mitä määrällisten menetelmien tieteiden piirissä saatetaan yhä pitää periaatteellisesti mahdottomana ja tieteellistä epätarkkuutta tuottavana. Sukupuolen ei-binäärinen kysyminen kuitenkin oikeastaan parantaa tieteellistä tarkkuutta, sillä sen avulla tiede vastaa paremmin todellisuutta eli oikeaa sukupuolikokemusta, ei binääristä oletusta.

Koponen taas kysyy, miten nimetä jotain, mikä määrittyy olemattomuuden, poissaolon, kautta. Hän avaa aseksuaalisuuden ympärillä käytyjä keskusteluja terminologiasta ja siitä, keitä se sulkee ulos ja keitä kutsuu sisäänsä. Keskustelussa korostuvat sekä tutkijoiden määrittelyvalta että toisaalta yhteisön sisällä syntyneet auktoriteetit. Koposen artikkeli kuvaa ajallemme tyypillistä kaipuuta itsen nimeämiseksi (ks. Juvonen 2019) ja osin havainnollistaa aseksuaalisuuden kategorian alle asettuvia hienosyisempiä identiteettejä. Samaan aikaan analyysissä kuitenkin korostuu kategorioiden avoimuus ja epävarmuus. Identiteetin sanoittaminen ei ole vain lokeroon sulloutumista, vaan kategorian löytäminen ja siihen asettuminen voi myös avata mahdollisuuksia epävarmuudelle ja epämääräisyydelle. Kategorioissa voi siis olla myös kuritonta potentiaalia. Ja poliittisille juurille palaten, identiteetti määrittyy myös yhteisyyden ja oman itsen löytämisen paikkana – vaikkakin tuo paikka voi muuttua.

Queer-teorialle ja -teoreetikoille rakasta epämääräisyyttä puolestaan kuvaavat Joonas Sántin essee Lydia Davisin mikrofiktiosta sekä Ele Kurun käännöstieteellinen tutkimus *Pikku naisia* -romaanien eri suomennosten käännösratkaisuista. Käsitteellisenä työkaluna Sántti käyttää kapasiteetin käsitettä ja esittää, että nimenomaan Davisin tekstien lyhytsanaisuus on tämän kapasiteetin koti: vähäsanaisuuden luomassa avoimuudessa ja epä-

määräisyydessä asuu trans/queer-tulkinnan potentiaali. Tämä potentiaali ei kuitenkaan jää Sántin pohdinnassa genreen tai tekstiin vaan avaa ovia sukupuolen ajattelulle tuttujen kategorioiden yli. Millaisia ovia aukeaa, kun pohdimme sukupuolta ja identiteettiä sen kautta, mitä emme tiedä tai mikä ei ole tiedettävissä?

Kuru tarkastelee artikkelissaan *Pikku naisia* -romaanin suomennoshistoriaa vertaillen eri käännösten tapaa käsitellä romaanin yhden päähenkilön, Jon, queeriyttä. Sántin tavoin Kuru pohtii tekstistä ja käännöksistä nousevaa queeriyttä potentiaalina, kielellisinä valintoina, jotka mahdollistavat hahmon tulkitsemisen queerinä ja naiseuden normeja rikkovana ilman hahmon suoraviivaista määrittelyä. Tulokset osoittavat, että suomennoksista löytyy sekä Jon queeriä merkityspotentiaalia ylläpitäviä käännösratkaisuja että ratkaisuja, jotka häivyttävät tätä tulkintakehystä. Artikkelin nostaa pohdittavaksi kääntäjän (usein näkymättömän) vallan ja portinvartijuuden queerien merkitysten tuottajana sekä avaa keskustelua pohtimalla tarkoituksenmukaisen queeriksi tekemisen kääntämisen potentiaalia ja mahdollisuuksia.

Myös Laura Stark, Vincent Jumbe ja Ernest Ako käsittelevät artikkelissaan määrittelyvaltaa: heidän aineistostaan nousee ainutlaatuisia näkökulmia queer- ja transihmisten tapaan määrittää itseään ja navigoida vihamielistä ympäristöään Nyandaraksi anonymisoidun Afrikan maan kontekstissa urheilun kautta tavalla, joka on paljon länsimaista LHBQTQI-identiteettipoliittikkaa menestyksekkäämpi turvaamaan heitä tuossa kontekstissa. Niin ikään Lotta Kähkösen, Varpu Alasuutarin ja Hilda Kusnetsovin artikkeli kotimaisesta queer- ja transaktivismista sivuaa identiteetin teemaa. Kyselytutkimusaineistoon pohjaten kirjoittajat tarkastelevat aktivistien kokemuksia yhteisön merkityksestä ja yhteenkuuluvuuden monimutkaisuudesta. Eri-tyisesti queer- ja transaktivismi voi rakentua identiteettipoliittisesti tietyn ryhmän tarpeiden ympärille, mutta kirjoittajat korostavat, kuinka aktivismi

usein tarvitsee solidaarista toimintaa yli identiteettirajojen. Yhteenkuuluvuuden ristiriitaisuus korostuu erityisesti erilaisten aktivismin muotojen ja liittolaisten roolin osalta. Kuitenkin tunne yhteisestä tavoitteesta voi olla tärkeämpää kuin jaettu identiteetti, ja näin myös aktivistiyhteisön sisäisille eroille jää enemmän tilaa. Kotimaisen queer-aktivismin moninaisuutta käsittelee myös Inka Rantakallio *Toivoa, vimmaa ja vastarintaa: Kirjoituksia queer- ja transaktivismista* -teoksen kirja-arviossa.

Identiteettirajoja ylittävän solidaarisuuden teema nousee myös numeron puheenvuoroissa. Emilia Brusila muistuttaa intersektionaalisen ymmärryksen tärkeydestä nykyisen uusliberaalin akateemisen maailman raatamisen kulttuurissa, ja ”Feminists against genocide” -kannanotto kokoaa yhteen keskeisiä perusteluja sille, miksi Israelin Palestiinassa toteuttama kansanmurha on feministinen kysymys.

Teksteistä nouseva hienojakoisuuden ja queerin epämääräisyyden välinen jännite on osin myös metodologinen ja aineistoon liittyvä. Siinä missä epämääräisyys korostuu tarkastelun kohteena ja näkökulmana erityisesti teksteissä, jotka tarkastelevat kirjallisuutta, identiteettiä Suomen kontekstissa tarkastelevat haastattelu- ja kyselytutkimukset puolestaan kääntyvät hienojakoisuuden puoleen. Ihmisten kokemuksissa identiteettikategoriat ovat merkittäviä ja tämä on otettava huomioon myös ihmisten kokemuksia koskevassa tutkimuksessa. Näin myös silloin, kun kyse on länsimaisen identiteettipolitiikan terminologian eriävistä merkityksistä eri konteksteissa. Kirjallisuuden tarkastelu puolestaan keskittyy tulkintaan, prosessiin, joka on aina avoin ja epätäydellinen – eikä tulkitsija toisaalta joudu neuvottelemaan luentaansa suhteessa tekstin itsemäärittelyyn.

Numeron tekstit herättävät kysymyksiä myös queer-teoreettisten näkökulmien roolista. Onko ihmisten kokemus ja tapa ajatella sukupuolta ja seksuaalisuutta muuttunut niin, että queer ei enää toimi tulkintakehyksenä? Onko sille paikkaa ihmisten kokemuksen tarkastelemisessa, vai onko queer

väline vain tekstien ja taiteen tarkasteluun? Onko queer projektina jotenkin epäonnistunut, kun ihmiset nojaavat enemmän taksonomiaan kuin epämääräisyyteen? Sántin essee tarjoaa tähän yhden vasta-argumentin: Davisin mikrofiktio resonoi juuri, koska se kaikessa epämääräisyydessään kuvaa jotain sellaista kokemusta, jota on vaikea pukea sanoiksi.

Queer on toisaalta väline, joka mahdollistaa epämääräiset tulkinnat, mutta samalla tulkintaa voi kiinnittää ja kategorisoida tavoilla, jotka tekevät kokemuksen queerin epämääräisyyden näkymättömäksi. Myös epämääräisyys voi olla politiikan väline, kun se kytkeytyy identiteettirajoja ylittävään solidaarisuuteen.

Lähteet

- Amin, Kadji. 2023. Taxonomically Queer?: Sexology and New Queer, Trans, and Asexual Identities. *GLQ* 29(1), 91–107. <https://doi.org/10.1215/10642684-10144435>.
- Bivens, Rena. 2017. The gender binary will not be deprogrammed: Ten years of coding gender on Facebook. *New Media & Society*, 19(6), 880–898. <https://doi.org/10.1177/1461444815621527>.
- Butler, Judith. 1990. *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity*. New York: Routledge
- Foucault, Michel. 1978. *The History of Sexuality Volume I: An Introduction*. Käännös Robert Hurley. New York: Pantheon Books.
- Juvonen, Tuula. 2019. Nimeämisen mahti: sukupuolta ja seksuaalisuutta kuvaavien termien suhteisuudesta. *SQS: Suomen Queer-tutkimuksen Seuran lehti* 13(1–2), 1–21. <https://doi.org/10.23980/sqs.89126>.
- Nichols, Ben. 2022. Post-anti-identitarianism: The Forms of Contemporary Gender and Sexuality. Teoksessa Holzhey C. F. E. & Schillinger, J. (toim.) *The Case for Reduction*. Berlin: ICI Berlin Press, 135–153. https://doi.org/10.37050/ci-25_07.